

Алена Марчанка

**КОЛЕРАВАЯ МАДЭЛЬ СВЕТУ
Ў ТРЫЛОГІ ЯКУБА КОЛАСА «НА РОСТАНЯХ»**

З глыбокай старажытнасці людзі імкнуліся абагульніць свае ўяўленні аб свеце ў выглядзе пэўнай схемы, узора, або *мадэлі*. Вядомы расійскі даследчык У. Тапароў вызначае мадэль свету як скарочанае і спрошчанае адлюстраванне ўсіх уяўленняў аб свеце ўнутры дадзенай традыцыі, узятых у іх сістэмным, аперацыйным аспектах. Мадэль свету нашых продкаў можна аднавіць на падставе самых разнастайных крыніц – біялагічных, этнаграфічных, этычных, вывучаючы творы народнай мастацкай культуры, жывапісу і інш.

Мадэль свету «заўсёды выключна гарманізаваная»: зямное тут звязана з Космасам, выводзіцца з яго, аб'яднана пэўнымі касмічнымі законамі [11, 29]. Мадэль свету дае ўяўленне аб прычынах і наступствах пэўных з'яў, дэманструе іх сацыяльныя і этычныя параметры, семантыку – інакш кажучы, якасную структуру свету [8, 162]. Аднак найчасцей у этнічных і рэгіянальных традыцыях мадэль свету мае на ўвазе перадусім выяўленне і апісанне асноўных параметраў Сусвету праз прасторава-часавыя, лікавыя і колеравыя характарыстыкі. Такім чынам, мадэль свету рэалізуецца ў розных семантычных абстракцыях, ніводная з якіх для міфапаэтычнай свядомасці не з'яўляецца цалкам незалежнай, паколькі ўсе яны скаардынаваны паміж сабой і ўтвараюць адзіную універсальную сістэму, якой і падначалены. Інакш кажучы, згаданыя вышэй разнавіднасці мадэлей свету (прасторава-часавая, лікавая, колеравая) выступаюць як складнікі пэўнай нацыянальнай мадэлі, *нацыянальнага вобраза свету*.

Мы звернемся да колеравай характарыстыкі мадэлі свету, якая з'яўляецца часткай агульнай нацыянальнай мадэлі свету і дае ўяўленне пра нацыянальныя асаблівасці беларускай літаратуры. Аналіз мадэлі свету ў яе колеравай характарыстыцы дазваляе рабіць пэўныя філасофскія абагульненні, убачыць вобраз быцця як цэлага, прапушчаны праз свядомасць Якуба Коласа як прадстаўніка «нацыянальнага стылю», пачынальніка адной з найбольш магутных традыцый у беларускай прозе.

Сэнсава- і эмацыянальна насычаныя колеравыя характарыстыкі з'яўляюцца адным з самых распаўсюджаных спосабаў раскрыцця спецыфікі аўтарскага светабачання, яго эстэтычных ідэалаў, светапоглядных уяўленняў. Кожны пісьменнік вылучаецца асаблівым светаадчуваннем, а гэта – «часцінка светаадчування яго народа, якое творца выказвае сваёй мастацкай практыкай» [6, 230]. Выбар аўтарам пэўных колераў для апісання ўласнай карціны свету ўвасабляе «найбольш цэласнае, інтэграванае спасціжэнне чалавекам сусвету і быцця праз прызму сваіх нацыянальна-спецыфічных рыс і асаблівасцяў характару» [4, 62]. Т. Шамякіна адзначае, што «ў кожнай нацыі свая сістэма каардынат у поглядах на свет, якая залежыць ад умоў фарміравання таго ці іншага народа: геаграфічнага становішча, клімату, флоры і фауны, а таксама ад гістарычных падзей, што адбываліся на тэрыторыі, заселенай пэўным этнасам» [13, 102]. На думку даследчыцы, «нацыянальны пейзаж – гэта шмат у чым вобраз і форма прасторавага існавання...». «Прасторавая сетка каардынат», асаблівасці ландшафту, колеравыя адметнасці краявідаў праходзяць, «як праз прызму, праз сэрца і розум мастака» [13, 102].

Беларуская прастора ўяўляе сабой «разнастайны і ўтульны краявід» [12, 80]. Для нашай прасторы характэрна скрыжаванне гарызанталі і вертыкалі: поле, сіль азёраў, стужкі рэчак, дарогі – і курганы, дрэвы, лес. Праз «структуру такой прасторы і «прапускаюць» беларускія пісьменнікі з'явы, факты, людзей, рэчы» [12, 80]. Гэтым абумоўлены і выбар пэўных колераў для ўвасаблення найбольш тыповых рэалій, што характэрны для нацыянальнага космасу беларусаў.

Аналіз трылогіі «На ростанях» прыводзіць да высновы, што фарбы ў творы простыя, чыстыя і ў цэлым рэалістычна характарызуюць менавіта беларускую прыроду. Самыя распаўсюджаныя колеры – *сіні* з адценнямі і *зялёны*. У трылогіі сустракаем наступныя азначэнні: *сінія далі; намітка сінечы; сіняватая смуга; сіняватыя хвалі далечыні; ясна-сінія разлогі надзем'я; светла-сіняе неба* і інш. На думку А. Шамякінай, сіні колер «надае апісанням пэўнае эмацыянальна-лірычнае адценне» [9, 18].

Зелень пераважае зусім выразна, што і натуральна для нашай лясной краіны: *свежая зелень маладых лісточкаў, зялёны аксаміт траўкі, зелень маладой ярыны, зялёнае мора маладога хвойніку* і інш. Зялёны – колер травы і дрэў, жыцця і яго аднаўлення (адсюль, верагодна, яго сувязь з ідэяй надзеі, маладосці). Такім чынам, «месца зялёнага зусім выключнае і па колькасці, і па якасці» [5, 63]. Гэта колер расліннасці, якая дае жыццё мільёнам істот жывёльнага свету. Акрамя таго, зялёны – галоўны тон лета, калі прырода ўжо перажыла ўвесь перыяд «буры і націску», вясну і агарнулася самаздаволеным спакоем.

Зялёны колер супакойвае. Ён «светлы і вільготны» [1, 69], дае нейкі адпачынак розуму, абуджае ў чалавеку цярдлівасць, асвятляе. Зялёны колер нагадвае пра маладосць і новае жыццё, што неаднаразова падкрэслівае пісьменнік на старонках трылогіі: «Там-сям з *зялёнага* мора маладога хвойніку высока ўзнімаліся парасоны-верхавіны хвой-старадрэвін, што як бы аглядалі *зялёныя* прасторы свае маладое змены, цешачыся яе размахам і сакавітай жыццёвасцю...» [3, 216].

Амаль для ўсіх народаў сіні колер – колер неба, цёмных лясоў на гарызонце, горных вяршынь, водных глыбін, у якіх адбіваецца сінь неба. Сіні характарызуе і нашу зямлю, сімваламі якой сталі сінія азёры, блакітна-срэбныя стужкі рэчак, сінія шапкі стогадовых казачных дуброў, якія ўздымаюцца за небакраем. Сіні колер стварае ўражанне неабсяжнасці краявідаў, але шырыня і прастор беларускай зямлі зусім не бязмежныя: далягляд, як правіла, закрыты высокай сцяной бору. Поле, а за ім лес – тыповы беларускі краявід. Праўда, беларус, як і яго суседзі, любіць акінуць вокам шырока, але жыць хацеў бы не на «сямі вятрах», а ва ўтульным прыродным улонні. У гэтым і заключана спецыфіка мастацкага таленту Якуба Коласа – уменне спалучыць ўяўленне аб шырыні, прасторах, бязмежнасці, з аднаго боку, і імкненне сканцэнтравацца на ўтульным краявідзе маленькага кутка Радзімы.

Сіні колер стварае «дэкаратыўную выразнасць агульных абрысаў» бязмежных, здавалася б, краявідаў [14, 177]. Герой уважліва ўглядаецца ў цёмна-сінюю палоску лесу, верхавіны якога імкнуцца ў неба. Незлічоную колькасць разоў гэтыя шаты хавалі ад ворага, моцныя спіны старых хвой надзейна абаранялі ад чужынцаў. Лес заўсёды вабіў да сябе і насцярожваў, выклікаў «адчуванне дзіўнасці і зачараванасці» [14, 177]. Колькі таямніц ён заўсёды хаваў ад чалавека і гэтымі ж таямніцамі да сябе і прыцягваў, поўны казачнага характа: «Яшчэ не бачаныя краявіды Пінскага Палесся, залітыя святлом вераснёўскага сонца, атуленыя тонкаю павалокаю *сінечы*, поўныя своеасаблівага характа, першабытнай дзікасці, мяккасці тонаў і нейкай адвечнай задумлёнасці, вынікалі перад Лабановічам, захаплялі сваімі чарамі, неабсяжнымі прасторамі зямлі і роўнядзю паземаў, што зліваюцца з небам ці хаваюцца за *цёмна-сіняю* стужкаю бясконца далёкіх лясоў» [3, 245]. Яшчэ і сёння мы верым, што ў зарасніках гаспадарыць лясун, балотнік ды іншыя міфічныя істоты.

Сіні колер размешчаных удалечыні лясоў дапамагае паказаць шырыню прастораў беларускай зямлі. Коласавы пейзажы наводзяць на роздум пра вечнае, закранаюць ледзь улоўныя струны чалавечай душы, імкнуць у вышэйшыя сферы Сусвету: «Ён першы тут вітаў надыход дня, і песня расплывалася ў маўклівым паветры званам тонкага дарагога металу, напаўняючы *ясна-сінія* разлогі надзем'я і глыбокую цішыню зямлі, агорнутаі затоена-радаснаю задумлёнасцю» [3, 216].

У колеравай карціне свету трылогіі «На ростанях» важнае месца пісьменнік адводзіць залатому колеру, звязанаму з сонцам, а сонца ў пейзажах Коласа – персанаж часты і ўлюбёны. Пры яго характарыстыцы пісьменнік ішоў ад народна-паэтычнай традыцыі, не адухаўляючы яго, але надзяляючы

азначэннямі, узятымі з фальклору. Сярод іх прэвалюе *залаты: залатыя* праменні, *залатыя* стрэлы сонца, *залатыя* косы сонейка, *пазалочаны* край неба і інш.

Увогуле, сімволіка залатога колеру як сонечнага сустракаецца ў фальклору і літаратуры многіх народаў і бярэ свой пачатак у глыбокай старажытнасці. У культуры ўсходніх славян таксама шмат увагі надаецца сонечнай сімволіцы, сімволіцы золата. Надзвычай паэтычна славяне названы ў «Слове пра паход Ігаравы» ўнукамі Дажбога – значыць, унукамі Сонца.

Сусвету заўсёды патрэбны прамень сонца для таго, каб сціплая прырода, скрытая ў сваіх фарбах, «засвяцілася асаблівай чароўнасцю і пяшчотнай прыгажосцю» [9, 19]. Святло і колер – праявы зямной прыгажосці. Ласкавы прамень залатога сонца асвятляе краявіды, адухаўляе навакольны свет, дорыць новы дзень і натхняе чалавека на самыя светлыя і высокія памкненні.

Пры аналізе колеравай карціны свету ў трылогіі «На ростанях» заўважаецца наступная заканамернасць: колеравай дамінантай твора Якуба Коласа з’яўляецца сіне-зялёна-залаты трыкалор. Палітра трылогіі можа «разбаўляцца» і іншымі колерамі. Трапляюцца чорны, белы, шэры, зрэдку – жоўты і карычневы. Трэба адзначыць, што чырвоны колер амаль не сустракаецца. Пры тым, што жывапісцы – сучаснікі нашага класіка – вельмі любілі чырвоны колер як сімвал рэвалюцыйнай эпохі, у Якуба Коласа ён амаль не сустракаецца. Як зазначае А. Шамякіна, «беларускі пісьменнік у гэтым выпадку ішоў ад натуры: чырвоны, насычаны колер – гэта ў прыродзе галоўным чынам агонь...» [10, 254]. Што датычыцца агню, то Якуб Колас аддаваў перавагу нябеснаму, хутчэй, сонечнаму агню, а з сонцам у яго творах карэлюе метафарычны эпітэт *залаты*.

У трылогіі «На ростанях» пісьменнікам створана своеасаблівая «колеравая аўра» [2, 83], асноўнымі фарбамі ў якой выступаюць *зялёная, сіняя і залатая*. Гэтая колеравая гама нясе пэўную сэнсавую і эстэтычную нагрузку. Прасторавая адкрытасць перадаецца аўтарам пры дапамозе сіняга колеру, светлы настрой, адчуванне лёгкасці і адвечнай маладосці з’яўляюцца дзякуючы зялёнаму, а азоранасць залатымі сонечнымі промнямі стварае ўражанне празрыстасці і чысціні паветра. У спалучэнні выкарыстання Якубам Коласам фарбы спрыяюць радаснаму светаадчуванню, садзейнічаюць «наданню ў цэлым аптымістычнага тону расповеду» ў трылогіі [9, 133].

ЛІТАРАТУРА

1. *Дерибере М.* Цвет в деятельности человека. М., 1964.
2. *Ігнацок А.* У пошуках сіняй мары // Крыніца. 1997. № 5.
3. *Колас Я.* На ростанях. Мн., 2000.
4. *Максімовіч В.* «Падзел тут неба і зямлі, адсюль да нас і час ліецца...»: Узвышэнская мадэль свету ў творах Уладзіміра Дубоўкі // Роднае слова. 1992. № 7.
5. *Миронова Л. Н.* Цвет в изобразительном искусстве. Мн., 2003.
6. *Пяткевіч А.* Феномен стылю Якуба Коласа // Каласавіны: матэрыялы навук. канф., прысвечанай 120-годдзю з дня нараджэння народнага паэта Беларусі Я. Коласа «Творчая спадчына Якуба Коласа ў кантэксце сучаснага літаратурнага працэсу» / Дзяржаўны літаратурна-мемарыяльны музей Я. Коласа; склад Г. І. Зайцава, М. Н. Далідовіч. Мн., 2003.

7. Робинсон А. «Слово» в поэтическом контексте мирового средневековья // Вопросы литературы. 1985. № 6.

8. Топоров В. Н. Модель мира // Мифы народов мира: в 2 т. М., 1988. Т. 2.

9. Шамякіна А. І. «Вобразы мілья роднага краю...»: Прастора і час у трылогіі Я. Коласа «На ростанях». Мн., 2004.

10. Шамякіна А. І. Колер і гук у трылогіі Якуба Коласа «На ростанях» // Каласавіны: матэрыялы навук. канф., прысвечанай 120-годдзю з дня нараджэння народнага паэта Беларусі Я. Коласа «Творчая спадчына Якуба Коласа ў кантэксце сучаснага літаратурнага працэсу».

11. Шамякіна Т. І. Міфалогія беларусаў. Мн., 2000.

12. Шамякіна Т. І. Нацыянальны космас беларусаў і літаратура (да пастаноўкі праблемы) // Шляхам стагоддзяў: матэрыялы дзвюх канферэнцый аднаго года: Ягелонскі універсітэт (Кракаў) – 20–25 лют. 1989; Беларускі універсітэт (Мінск) – 23–28 кастр. 1989 / пад рэд. А. А. Лойкі. Мн., 1992.

13. Шамякіна Т. І. Элементы беларускай геасофіі як аснова нацыянальнай літаратурнай класічнай традыцыі // Беларуская філалогія: зб. навуковых прац вучоных філал. фак. Белдзяржуніверсітэта / пад агул. рэд. І. С. Роўды. Мн., 2003.

14. Шапацінікава А. Вобраз лета ў творах Сяргея Каткова // Роднае слова. 1999. № 7.